

ПРОФЕСІЙНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АДВОКАТА: ЇЇ МЕЖІ ТА ЗНАЧЕННЯ

PROFESSIONAL RESPONSIBILITY OF A LAWYER: ITS LIMITS AND MEANING

Кириченко А.І., студентка I курсу магістратури факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Романова А.Є., студентка I курсу магістратури факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Яковлєва Г.О., д.ю.н., професорка,
доцентка кафедри трудового права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті висвітлені актуальні проблеми, пов'язані з професійною відповідальністю адвокатів, проаналізовані сучасні підходи, погляди науковців та судова практика щодо вирішення цих питань. У роботі досліджено питання, пов'язані з притягненням адвокатів до різних видів юридичної відповідальності, а саме: особливості дисциплінарної відповідальності за порушення Правил адвокатської етики в контексті розмежування професійної діяльності з приватним життям; складнощі, які виникають при притягненні адвоката до цивільно-правової відповідальності, та можливості, що відкриваються в разі законодавчого закріплення інституту обов'язкового страхування професійної відповідальності адвоката; значення статусу адвоката для притягнення його до кримінальної відповідальності та особливості адміністративної відповідальності адвоката, окрема увага звертається на «неповагу до суду» як виду адміністративного правопорушення, та складнощі тлумачення цього поняття. Також у даній статті звертається увага на практичний підхід до притягнення до відповідальності представників цієї важливої юридичної професії.

Метою статті є аналіз сучасних досліджень, наукових поглядів та судової практики, аналіз змін чинного законодавства щодо професійної відповідальності адвоката; розгляд перспектив вирішення проблем, які виникають на практиці при притягненні адвокатів до юридичної відповідальності, щодо розмежування приватного і професійного життя адвоката.

Акцентована увага на проблемах, з якими правозастосовувачі стикаються при притягненні адвокатів до юридичної відповідальності, на законодавчих прогалинах, способах і методах їх подолання в сучасних умовах, на необхідності внесення змін до чинного законодавства, на переконаннях, поглядах і висновках науковців щодо відповідних питань тощо. У статті обґрунтовується нагальна необхідність пошуку способів вирішення перелічених проблем, зважаючи на наукові точки зору, вітчизняну судову практику.

Ключові слова: адвокат, професійна відповідальність адвоката, межі юридичної відповідальності адвоката.

The article highlights current problems related to the professional responsibility of lawyers, analyzes modern approaches, views of scientists and judicial practice on resolving these issues. The paper examines issues related to holding lawyers to various types of legal liability, namely: features of disciplinary liability for violation of the Rules of Lawyer Ethics in the context of separation professional activity from private life; difficulties that arise in holding a lawyer to civil liability, and opportunities that open up in the event of legislative consolidation of the institution of mandatory professional liability insurance for lawyers; the importance of the status of a lawyer for holding him to criminal liability and the features of the administrative liability of a lawyer, special attention is paid to "contempt of court" as a type of administrative offense, difficulties of interpretation. Also, this article draws attention to a practical approach to holding representatives of this important legal profession to liability.

The purpose of the article is to analyze modern research, scientific views and judicial practice, as well as to analyze changes in the current legislation on the professional liability of a lawyer, to consider the prospects for solving problems that arise in practice regarding the holding of lawyers to legal liability, regarding the separation of the private and professional lives of a lawyer.

The article focuses on the problems that law enforcement officers face when holding lawyers to legal liability, on legislative gaps, ways and methods of overcoming them in modern conditions, on the need to make changes to the current legislation, on the beliefs, views and conclusions of scientists on relevant issues, etc. The article justifies the urgent need to find ways to solve the listed problems, taking into account scientific points of view and domestic judicial practice.

Key words: lawyer, professional liability of a lawyer, the limits of a lawyer's legal liability.

Постановка проблеми. Професія адвоката походить ще зі Стародавнього Риму, коли стати адвокатом могли всі, хто знав закони. Згодом, з розвитком суспільства й збільшенням значущості даної професії, до адвокатів починають висувати додаткові умови, такі як професійна етика, конфіденційність тощо. Це насамперед пов'язано з розвитком судової системи, ЗМІ, усвідомленням суспільством важливості функції захисту в суспільстві. На сучасному етапі адвокати вважаються незалежними від держави, вони мають право самі обирати собі клієнтів, спосіб і розмір оплати професійних послуг тощо. Але, оскільки інститут адвокатури відіграє значну роль у суспільстві, то законодавство має встановити певні рамки з метою уникнення зловживань професійним становищем.

Відповідальність адвоката має бути забезпечена, оскільки люди будуть довіряти свої проблеми лише особі, яка забезпечить конфіденційність, не буде використовувати одержану інформацію з метою, що протирічить інтересам людини, яка її надала. Також поведінка одного окремого адвоката може вплинути на ставлення суспільства до інституту адвокатури в цілому, тому, аби забезпечити

довіру до правників, до них висуваються певні вимоги. Проблема полягає в тому чи насправді всі ці обмеження є необхідними, чи це не занадто великі вимоги до адвокатів. Враховуючи, що судова практика є неоднозначною в подібних справах, таке питання є актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі питання професійної відповідальності адвоката були предметом дослідження багатьох науковців, таких як Д. Кухнюк, Б. Шиленко, Т. В. Варфоломєєва, Л. О. Волошина, І. О. Русанова, П. Валко та інших.

Метою статті є аналіз та дослідження сучасної судової практики; наукових позицій щодо професійної відповідальності адвоката, її меж у контексті дотримання Правил адвокатської етики та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» як у приватному житті, так і під час виконання професійних обов'язків адвоката, а також особливості притягнення адвокатів до різних видів юридичної відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатом є фізична особа, що здійснює адвокатську діяльність

у порядку й на підставах, передбачених цим Законом [1]. Також законом закріплений вичерпний перелік дисциплінарних проступків, за вчинення яких адвокати притягаються до дисциплінарної відповідальності, проте самого визначення, що ж собою являє дисциплінарна відповідальність адвоката, законодавство не містить. Д. Кухнюк та Б. Шиленко надають визначення дисциплінарної відповідальності адвоката як особливого виду юридичної відповідальності, яка застосовується до адвоката за результатами дисциплінарного провадження, що здійснюється кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури за вчинення ним дисциплінарного проступку [2, с. 33].

Серед усіх видів дисциплінарних проступків притягнути до відповідальності адвоката найскладніше саме за порушення правил адвокатської етики, про що свідчить суперечлива судова практика в таких справах. На думку Д. Кухнюка та Б. Шиленка, це пов'язано насамперед з тим, що Правила адвокатської етики у новій редакції [3] були затверджені без обговорення з науковцями та адвокатами, без узгодження мети, концепції змін і засобів їх утілення [2, с. 33].

Оскільки норми Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та Правил адвокатської етики знаходяться у нерозривному зв'язку між собою, можна стверджувати, що Правила поширюються не тільки на професійну діяльність, а й на приватне життя особи, яка займається адвокатською діяльністю. Такий висновок ґрунтується на приписах статті 12 Правил щодо зобов'язання адвоката дотримуватись принципу поваги до адвокатської професії у всіх сферах своєї діяльності. І хоча Правила адвокатської етики у новій редакції вже не містять норму, відповідно до якої адвокат у приватному житті зобов'язаний дотримуватись закону, не вчиняти правопорушень та не сприяти іншим особам у їх скоєнні (стаття 7 попередньої редакції Правил [4]), проте вимога щодо ствердження поваги до адвокатської професії, закріплена у статті 12, передбачає її поширення на професійну, громадську, публіцистичну та інші сфери життя адвоката, отже, контекст попередньої редакції був поглинутий новою нормою. Це є цілком логічним та виправданим, оскільки як може представляти та захищати права інших особа, яка в приватному житті їх же й порушує.

На підтвердження цього наведемо цікавий приклад із судової практики. Справа полягала в тому, що адвокат був притягнутий до дисциплінарної відповідальності за порушення права заявниці та її неповнолітніх дітей на користування належній їй на праві приватної власності частини жилого приміщення, систематично вчиняючи різного роду перешкоди (без будь-якого погодження здавав в оренду зазначену квартиру, одноособово, без узгодження зі співвласником здійснив переобладнання житла, на власний розсуд розпорядився майном, що було в квартирі тощо). На думку адвоката відносини, які склалися між ним та заявницею, виходять за межі розгляду її заяви, бо є приватними і не порушують Правил адвокатської етики. Також він стверджував, що право на зайняття адвокатською діяльністю він отримав після відповідного порушення.

Верховний Суд у своєму рішенні від 04.09.2019 р. у справі № 826/1520/15 наголосив, що, приписами частин першої, другої статті 12 Правил адвокатської етики обумовлено, що всією своєю діяльністю адвокат повинен стверджувати повагу до адвокатської професії, яку він особливоє, її сутності та громадського призначення, сприяти збереженню та підвищенню поваги до неї в суспільстві. Цього принципу потрібно дотримуватись у всіх сферах діяльності адвоката: професійній, громадській, публіцистичній та інших. Аналіз наведених правових норм свідчить, що особа, приймаючи присягу адвоката, бере на себе зобов'язання неухильно дотримуватись Правил адвокатської етики, які, в свою чергу, регламентують

підвищені, порівняно з пересічним громадянином, вимоги до її поведінки не тільки під час виконання безпосередньо професійних обов'язків, а й у приватному житті. Незважаючи на те, що правовідносини розпочалися до того як позивач отримав свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю, вони мали триваючий характер, адже після отримання такого свідоцтва адвокат свідомо порушив право власності співвласниці, систематично перешкоджаючи їй у користуванні часткою квартири, що їй належить. Здобувши право на зайняття адвокатською діяльністю, він прийняв присягу адвоката та взяв на себе обов'язок неухильно дотримуватись Правил адвокатської етики, а отже, мав вести високоморальний та правомірний спосіб життя не тільки у професійній сфері, а й у приватній, та підвищувати авторитет адвокатури, а не порочити його. Таким чином, порушення Правил адвокатської етики та, відповідно, й присяги адвоката є правовою підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності [5].

Професійна відповідальність адвоката не обмежується лише дисциплінарною відповідальністю. За свої дії адвокати підлягають також цивільно-правовій, кримінальній та адміністративній відповідальності. Можливість притягнення адвоката до цивільно-правової відповідальності викликає багато дискусій, особливо в контексті приведення українського законодавства у відповідність з європейським законодавством. Звісно, цивільна відповідальність адвоката матиме місце, якщо довести вину адвоката, але, зважаючи на українське законодавство, це доволі складно.

Гайдук С. І. вказує на те, що більшість європейських країн закріплюють майнову відповідальність на рівні з іншими видами юридичної відповідальності. На його думку, оскільки правова допомога клієнту надається на підставі договору, а цивільно-правова відповідальність настає як результат невиконання чи неналежного виконання умов договору, то закономірним було б за наявності недбалого ставлення адвоката до виконання умов договору застосування до нього майнової відповідальності [6, с. 133–134]. З огляду на це положення пункту 14 частини 1 статті 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є суперечливим у науковому колі й викликає жваві дискусії [7].

До міжнародних стандартів адвокатської діяльності відносять також обов'язкове страхування перед клієнтами професійної відповідальності адвокатів, проте українське законодавство такої вимоги не закріплює. Підтримуємо думку Гайдука С. І. щодо законодавчого закріплення обов'язку страхування цивільно-правової відповідальності перед клієнтом, що позитивно вплине на якість надання правової допомоги адвокатами, а також на підвищення рівня кваліфікації адвокатів, оскільки усвідомлення адвокатом, що за свої помилки він заплатить у грошовому еквіваленті сприятимуть відповідальнішому відношенню до справ [6, с. 133–135]. При цьому є також необхідність закріплення випадків звільнення адвоката від такої відповідальності, наприклад, коли клієнт сам активно сприяв невиконанню чи неналежному виконанню адвокатом своїх професійних обов'язків. Отже, запровадження інституту обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності, значно полегшить притягнення адвокатів до майнової відповідальності за недбале ставлення до своїх обов'язків.

Щодо адміністративної та кримінальної відповідальності адвоката, то загалом Кодекс України про адміністративні правопорушення та Кримінальний кодекс України не містять прямих норм про відповідальність адвоката як спеціального суб'єкта, тому він відповідає на рівні з іншими особами. Наприклад, що якщо свідок знає про те, що на нього чинився тиск, адвокат може бути притягнутий до кримінальної відповідальності на загальних під-

ставах, тобто статус адвоката не вплине в цьому випадку на ступінь вини або покарання. Водночас, під час безпосереднього здійснення професійної діяльності, адвокати можуть бути притягнуті до адміністративної або кримінальної відповідальності.

Так, за нормами Кримінального кодексу України [8], адвокат може бути притягнутий до кримінальної відповідальності у разі:

– зловживання адвокатським статусом. Це може бути, наприклад, допомога клієнту в здійсненні злочинних дій, у тому числі організація злочинів чи надання допомоги у їх приховуванні (статті 232, 358, 368, 369, 386);

– порушення вимог про конфіденційність інформації (наприклад, розголошення адвокатської таємниці або використання отриманої інформації в злочинних цілях);

– корупційні дії (включаючи отримання неправомірної вигоди або участь у корупційних схемах);

– ведення кримінальних справ, що порушують закон (наприклад, підкуп свідків, фальсифікація доказів).

Покарання в такому випадку для адвоката може бути різних видів, починаючи від штрафів до позбавлення волі. Крім цього негативними наслідками для адвоката буде втрата статусу адвоката й заборона займатися професійною діяльністю.

Зауважимо, що відносно адвоката, який має спеціальний правовий статус, є особливості проведення окремих слідчих дій та заходів забезпечення кримінального провадження. Так законом визначається, що орган або посадові особи, які затримали адвоката або застосували до нього запобіжний захід, зобов'язані негайно повідомити про це відповідну раду адвокатів регіону; повідомлення про підозру адвоката у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснене виключно Генеральним прокурором, його заступником, прокурором Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя. У разі проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката слідчий суддя, суд у своєму рішенні в обов'язковому порядку зазначає перелік речей, документів, що плануються відшукати, виявити чи вилучити під час проведення слідчої дії чи застосування заходу забезпечення кримінального провадження, при цьому під час проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката має бути присутній представник ради адвокатів регіону.

Адвокат не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за те, що він здійснює свою діяльність в межах професійних обов'язків, за умови, що його дії не є злочинними за своїм змістом (наприклад, підбурювання до злочину або фальсифікація доказів).

За порушення правил професійної діяльності або інші адміністративні правопорушення адвокат може бути притягнутий до адміністративної відповідальності. Основними порушеннями в такому контексті є:

– недотримання вимог поведінки адвоката, визначених етикою професії;

– невиконання обов'язків по взаємодії з правоохоронними органами, у разі порушення процесуальних норм;

– зловживання правом (наприклад, використання затягування процесу без обґрунтованих причин);

– невиконання або порушення вимог щодо реєстрації або діяльності адвокатських об'єднань.

За такі порушення до адвоката може застосовуватись штраф, тимчасове або постійне позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю.

Найпоширенішим прикладом адміністративного проступку, за вчинення якого адвокат притягується до відповідальності – це прояв неповаги до суду (ст. 185-3 КУпАП) [9].

На жаль, відсутність у законодавстві закріплення поняття «неповага до суду» призводить до величезної кількості оціночних понять. Крім цього, відсутній як повний перелік діянь, які потрібно кваліфікувати як неповагу адвоката до суду, так і перелік ознак, які б надали можливість відмежувати дане діяння від інших подібних діянь. Тому, на практиці суддя фактично «самостійно» визначає, які діяння адвоката можуть бути розцінені як неповага до суду, що не виключає можливих випадків упередженого підходу судді до діянь того чи іншого адвоката. Так, до проявів неповаги належать, наприклад, порушення порядку під час проведення судового засідання; вчинення дій, які свідчать про очевидну зневагу до суду та встановлених у суді правил; невиконання сторонами розпоряджень головуючого; злісне ухилення від явки в суд осіб, без яких неможливий розгляд справи, тощо. У разі вчинення однієї із зазначених дій суд зобов'язаний ініціювати провадження у справі про адміністративне правопорушення.

Також при дослідженні даного адміністративного проступку вказується на необхідність забезпечити баланс між потребою дотримуватись поважного ставлення до авторитету судової влади та необхідністю, в межах обов'язків адвоката, здійснювати захист інтересів його клієнта. Такий баланс забезпечується насамперед дією індемнітету адвоката, але для забезпечення відповідного балансу така гарантія діяльності адвоката повинна бути не декларативною, а має забезпечувати надійний механізм гарантування діяльності адвоката [10, с. 153–155]. Задля цього повинні бути чітко зазначені межі процесуальної критики адвокатом діяльності суду та інших учасників процесу. Зокрема, така критика має бути обґрунтованою, вона повинна бути спрямована на припинення неправомірних дій вказаних осіб, та не має супроводжуватись висловлюваннями, які принижують честь та гідність особи, а також стосуватись загальних професійних якостей особи. З цією метою, також на законодавчому рівні повинні бути закріплені норми, які зазначали б, що використання адвокатом будь-яких своїх процесуальних прав не повинно розглядатися в якості неповаги до суду.

Отже, відсутність легально закріпленого поняття «неповага до суду», наявність значної кількості оціночних понять, відсутність як повного переліку діянь, які потрібно кваліфікувати в якості неповаги адвоката до суду, так і переліку ознак, які б надали можливість відмежувати дане діяння від інших подібних діянь (наприклад, обґрунтованої критики адвоката на адресу судді), певні недоліки процедури розгляду судами справи про адміністративний проступок, фактично нівелюють те значення, яке надається інституту «неповаги до суду» в зарубіжних країнах.

Як підсумок зазначимо, що формування наукової проблематики, пов'язаної з теоретичними та практичними аспектами притягнення адвоката до відповідальності, розроблення на її основі пропозицій до законодавства з означеного питання, потребують подальшого ґрунтовного наукового дослідження та вдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України № 5076-VI від 05.07.2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.
2. Д. Кухнюк, Б. Шиленко. Дисциплінарна відповідальність за порушення адвокатської етики. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2019. № 4 (111). С. 31–35.
3. Правила адвокатської етики: затверджені Звітньо-виборним з'їздом адвокатів України 09 червня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>.

4. Правила адвокатської етики: затверджені Установчим З'їздом адвокатів України від 17.11.2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003418-12#Text>.
5. Постанова колегії суддів Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 04.09.2019 року у справі № 826/1520/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84040824>.
6. Гайдук С.І. Цивільно-правова відповідальність клієнта перед адвокатом. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє*: матер. X Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 6 листоп., 2020 р.) / редкол.: Н.М. Бакаянова (голова) та ін. Одеса: Фенікс, 2020. С. 133–136.
7. Кравченко М.В. Щодо відповідальності адвокатів за порушення зобов'язань за договором з надання правової допомоги. *Юридичний вісник*. 2014. № 3 (32). С. 130–134.
8. Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III від 05 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України № 8073-X від 07 грудня 1984 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
10. Марченко О.О. Прояв неповаги до суду: проблемні питання притягнення до відповідальності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2012. Вип. 19. Т. 3. С. 152–156.
11. Захист прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності: заключення та рекомендації: матеріали круглого столу в рамках Проєкту ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні» (м. Київ, 9 червня 2016 року). URL: http://www.justicereformukraine.eu/wpcontent/uploads/2016/06/ProtectingAdvocates-Memo_FINAL_ukr.pdf.
12. Харитоновна О. Юридична відповідальність: пошук парадигми. *Часопис кафедри теорії та історії держави і права*. 2010. К., Чис. V. С. 23–30.
13. *Адвокатура України*: навч. посібник: у 2 кн. / за ред. докт. юрид. наук, проф. С.Я. Фурси. К.: Видавець Фурса С.Я., КНТ, 2007. Кн. 1. 940 с.